

*Шенітько С. В.,**професор кафедри англійської мови та перекладу
Маріупольського державного університету*

ФОНД ПРИСЛІВ'ІВ ЯК ОБ'ЄКТ ВИВЧЕННЯ СУЧАСНИХ ПАРАДИГМ ЛІНГВІСТИКИ

Анотація. У статті уточнено об'єм пареміофонду, проаналізовано особливості прислів'я як його ядерної одиниці, подано огляд вивчення прислів'я під кутом різних напрямів у мовознавстві. Наголос зроблено на прагматичних, когнітивних та етнокультурних засадах дослідження об'єкту.

Ключові слова: паремія, прислів'я, когнітивні, комуникативно-прагматичні, етнокультурні характеристики.

Постановка проблеми. У вітчизняній науковій літературі питання віднесення паремій до фразеологічних одиниць традиційно вирішувалось позитивно, але їхня природа визначала певні проблеми щодо кваліфікації їх як об'єкту дослідження. В класичній праці В.Н. Телії фразеологічні одиниці характеризуються як такі, що належать до номінативного інвентарю мови, мають ознаки ідіоматичності та стійкості. Паремії увіходять до об'єму фразеології (Фразеологія-5), але «їх двоплановість має позамовний притчовий характер внаслідок умов жанру». Їхня відтворюваність забезпечується ознакою прецедентності [1, 55-83].

Ще складнішим є питання про об'єм пареміології, вирішення якого є метою цієї статті. В традиційній зарубіжній науковій літературі до пареміофонду входять різні афористичні структури типу прислів'їв, ідіом, порівнянь, загадок, велеризмів [2]. У традиційній вітчизняній літературі [3] спектр жанрового розподілу є ще ширшим – прислів'я, приказки, побажання, прокляття, прикмети, велеризми, промовки, пародії на молитви, каламбури, анекдоти.

У пізніших дослідженнях об'єм пареміології звужується – див. напр. Мокієнка В.М. [4], де до паремій віднесено прислів'я, приказки та ідіоматичні вирази. Паралельно дослідження в зарубіжній лінгвістиці доходять цього ж висновку; до того, що називають «proverbs» відносять прислів'я та прикмети [5].

Такі результати підтверджують правильність висновків класичних робіт з фразеології, у яких до паремій відносять прислів'я та приказки, що часто є за своєю суттю парадоксальними сентенціями. Вони виражають ціннісні судження і прескрипції як образного так і необразного характеру, є кодексом морально-етичних правил, оцінками буття. Паремії відтворюються не як одиниці мови, їх значення формується у фольклорно-оцінній сфері, оскільки їхня денотація є приводом для віднесення до системи цінностей. У цьому плані ще Пермяков Г.Л., Потебня О.О. [6; 7] відносили їх до фольклору.

Виклад основного матеріалу. Сучасні дослідження [8] кваліфікують паремії як афоризми фольклорного походження, що характеризуються стійкістю, відтворюваністю, прецедентністю та варіативністю. Вони розподіляються на прислів'я, загадки та прикмети із загальним значенням та фразеологічні одиниці приказкового типу. Критерій для відмінності їх від, скажімо, промовок, чистомовок і т. д. є функціональним. Перші є репрезен-

тантами ціннісно-сислової семантики, а останні – виконують переважно мовну (декоративну або фатичну функції).

Наступне положення, яке є важливим для нашого дослідження полягає у тому, що прислів'я, прикмети та загадки є текстами особливого роду, моделями тексту, абстрактними інваріантами, які мають функцію вираження суджень з оцінно-прагматичною інтерпретацією стереотипної ситуації в конкретному дискурсі. У цьому сенсі приказки не є текстами, оскільки беруть участь у процесі номінації як прагматично орієнтовані компоненти висловлювання.

Таким чином, ми приходимо до висновку, що пареміографія, яка фіксує результати практичних досліджень закордонних лінгвістів та сучасні вітчизняні наукові теоретичні напрацювання виокремлюють прислів'я та прикмети як основний та універсальний об'єкт дослідження.

Теорією вивчення прислів'їв займалися Потебня О.О., Шахматов О.О., Виноградов В.В., Архангельський В.Л., Пермяков Г.Л. ТА ін. Походженням прислів'їв, визначенням, використанням, класифікацією, структурою, значенням – І.І. Срезневський, Ф.І. Булаєв, В.І. Даль, Г.Л. Пермяков, В.П. Жуков, Е.М. Верещагін, В.Г. Костомаров, В.І. Зімін, Н.М. Амосова, Л.Б. Савенкова, Г.Д. Сидорова, З.К. Тарланов, А. Крікман та ін.

Усі ці дослідження підкреслювали такі якості прислів'їв, як народне походження/анонімність, лаконічність, дотепність, загальноживаність, можливість переосмислення значення, ясність, узагальненість сенсу, образність та закінченість думки. Але на початок ХХІ століття стало зрозумілим, що семантика, структура та функціональна складність явища, його самобутність не дозволяють визначити сутність прислів'їв.

Савенкова Л.Б. [9] кваліфікувала основну складність у визначенні поняття прислів'я як його загальноживаність та історичну багатозначність, а також як той факт, що воно є об'єктом вивчення різних наук [10] – фольклористики, поетики, лінгвістики, у яких розглядаються різні аспекти сутності прислів'я, що й призводить до визначень з різним набором ознак.

Прислів'я, як стійкі у мові та відтворювані у мовленні образні фольклорні вислови повчаючого сенсу із синтаксичною структурою речення, які узагальнюють різні явища життя є об'єктом дослідження фразеології, але питання про мовний статус та їх відношення до фразеології до цього часу залишається відкритим. У зв'язку з чим у лінгвістиці існують два підходи – нефразеологічно орієнтований та фразеологічно орієнтований (В.В. Виноградов, О.І. Смирницький, Г.Л. Пермяков, М.М. Шанський, Е.М. Верещагін, В.Г. Костомаров, В.І. Зімін), якого дотримуємось і ми. Основні характеристики фразеологічних одиниць та прислів'їв співпадають, а саме – відомість в даній мові та соціумі, відтворюваність у мові як самостійної мовної одиниці, стійкість, образна вмотивованість, емоційно-експресивна оцінка і стильова забарвленість.

Сучасні тенденції розвитку науки, антропоцентризм, звернення до теорії дискурсу, прагмалінгвістика звернули увагу лінгвістів на такий аспект у вивченні прислів'їв, як їх комунікативно-прагматичний потенціал. У цьому сенсі прислів'я є одиницею комунікації, яка реалізує своє значення та потенціал тільки в рамках комунікативної діяльності. Незважаючи на той факт, що прислів'я є одиницею номінативного рівня, за своєю структурою та цільовою призначеністю воно пов'язане з комунікативним рівнем мови, тому й з'явилися дослідження його як одиниці комунікації [11].

Прислів'я як одиниці комунікації є відтворюваними у мовленні зворотами повчального характеру, структурно дорівнюють реченню, але у змістовному плані є ширшими за речення. Прислів'я має комунікативно-прагматичний потенціал, який розкривається в комунікативній взаємодії. Прагматичну специфіку використання прислів'їв в комунікації закладено у прагненні адресанта максимально чітко висловити своє відношення не тільки щодо того чи іншого факту, події але й до адресату. Використання прислів'їв у мові характеризується ілюкутивною силою впливу на адресата та цілеспрямованим перлокутивним ефектом. Відтворюваність у мовленні у якості цільного «твору» надає можливість визначити специфіку прислів'я як мовленнєвого акту, тобто вислову, що трактують як дію. З комунікативно-прагматичної точки зору прислів'я є інтенціональним (мовленнєвий акт виникає як реакція на ситуацію, що склалася в процесі розгортання дискурсу, як відгук на репліку співрозмовника).

Прислів'я, як *одиниці комунікації* є самостійними одиницями, формулами, що можуть бути видобуті із пам'яті у будь-який момент. Прислів'я є прецедентними – це одиниці традиційні, народні, добре відомі, які представляють дані мовні спільності. Знання та уявлення, які містяться у них, є спільними для носіїв певних мов та культур. Їх традиційна мовна оболонка є відомою та добре упізнається.

Прислів'я виконують *когнітивну функцію* спрощення та схематизації знань та уявлень і в цьому сенсі апеляція до паремій – це апеляція до авторитету прислів'їв. Когнітивний аспект дослідження прислів'їв пов'язаний з питанням щодо механізмів інтеграції процесів категоризації та концептуалізації, задіяних при формуванні паремійної семантики. Категоризація є найважливішим процесом для виникнення прислів'їв, оскільки є механізмом креативної діяльності людини, яка заснована на операціях пошуку *tercium comparationis*, метафоризації та метонімізації. Завдяки категоризації здійснюється вербалізація в пареміях відбитих в свідомості людини порівнюваних предметів, що класифікують та асоціативно розподіляють. Концептуалізація пов'язана з усвідомленням інформації, що отримує людина; в результаті формуються когнітивні структури (концепти, фрейми, сценарії). Ці два процеси спрямовані на різні речі; перший - на виокремлення мінімальних смислових елементів, які формують когнітивний субстрат паремії, другий - на поєднання раніше виокремлених смислових елементів в єдиній когнітивній структурі. Цю інтеграцію здійснено на засадах об'єктивної смислової схожості їх предметів думки або асоціативної схожості, завдяки якій предмети сприймають як такі, що тотожні більш великим розрядам [8, 6].

Зворот лінгвістики до дослідження комунікативно-дискурсивних процесів сприяв її зверненню до людського, суб'єктивного фактора у мові та виявленню того, як використовується мова суб'єктом мовлення в залежності від його комунікатив-

них інтенцій, від фактора адресата, від фону спільних для них знань про світ. Це спричинило наступний крок - дослідження мовного фактору в людині – того, як сама омовлена та завжди культурно забарвлена картина світу впливає на людину, формує її мовну свідомість, а разом з нею і культурно-національну самосвідомість.

Вплив культурно-людського фактору на формування та функціонування прислів'їв мав результатом набуття ними функції еталонів та стереотипів національної культури, культурно маркований зміст яких втілюється в їх культурно-національній конотації. Вона (конотація) засвоюється разом з оволодінням мовою, нав'язує через світогляд, який відбивається в характерних для даного народу образах прислів'їв, буденну для лінгвокультурної спільноти культурно-національну самосвідомість і сприяє її міжпоколінній трансляції разом з використанням мови. Дослідження *етнокультурної специфіки* мовної свідомості [12] дозволило стверджувати, що прислів'я є вербальними прецедентними феноменами, цілісними текстовими відрізками, лінгвістичними одиницями, які матеріалізують аксіологічні концепти. Вони є лінгвосеміотичними формами лінгвокультурної експлікації «етнокультурних маркерів мовної свідомості». Оскільки прислів'я реалізують кумулятивну функцію мови, інформаційно вони представлені як структура знань; простір прислів'їв є вербалізованою формою концептуального простору. Самі ж прислів'я виступають як багатовимірні утворення з певною моделлю інформаційної структури по відношенню до якої-небудь ситуації. Таким чином, сегмент прислів'їв є набором блоків, основою кожного з яких є аксіологічний концепт.

Висновки. У мовознавстві окреслився ще один напрямок у дослідженні фонду прислів'їв, за основу якого було взято концепцію визнання мови найважливішим засобом акумуляції, ретрансляції та знакової репрезентації ціннісно-смислового простору у всьому різноманітті асоціативно-образних проявів. Прислів'я, що є ядерним елементом пареміофонду належать до фразеологічних одиниць, мають їхні інваріантні ознаки. Комунікативно-прагматичний потенціал прислів'їв наряду з їхньою когнітивною та етнокультурною специфікою привертають увагу вчених. Прислів'я є паремійним жанром, завдяки якому сформовано стереотипні оцінки та рекомендації щодо відносно типових життєвих ситуацій. Прислів'я виражають базові ментальні настанови етномовної свідомості, сприяють інкультурації особистості в процесі оволодіння компромісною мораллю, яка потребує всебічної оцінки ситуації. Незважаючи на формальну догматику, прислів'я припускають певну гнучкість в оцінці та неоднomanітність при репрезентації цінностей культури. Когнітивно – прагматична сутність прислів'я – це стереотипизований умовивід повчального характеру, заснований на фреймі як когнітивній структурі з великим інкорпоруєчим потенціалом. Наразі ваги набирають концепції еколінгвістики, що змінюють шаблони антропоцентричного орієнтування в мовознавстві; дослідження прислів'їв набуває нових наукових **перспектив**.

Література:

1. Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В.Н.Телия. – М.: Школа «Языки русской культуры», 1996. – 288 с.
2. Mieder W. Proverbs: a handbook / Wolfgang Mieder. – Greenwood Press, Westport. – Connecticut London, 2004. – 305 с.
3. Баранцев К.Т. Английські прислів'я та приказки / К.Т. Баранцев. – К.:Радянська школа, 1973. – 176 с.

4. Мокиенко В.М. В глубь поговорки: Рассказы о происхождении крылатых слов / В.М. Мокиенко. – СПб.: Азбука-классика, Авалонь, 2007. – 256с.
5. Speake, J. Oxford Dictionary of Proverbs / Jennifer Speake. – Oxford: Oxford University Press, 2009. – 625 p.
6. Пермяков Г.Л. От поговорки до сказки/ Г.Л. Пермяков. – М.: Наука, 1970. – 240 с.
7. Потебня А. А. Из лекций по теории словесности: Басня. Пословица. Поговорка. – Изд. 5-е. – М.: URSS, КРАСАНД, 2012. – 168 с.
8. Семенов Н.Н. Когнитивно-прагматическая парадигма паремической семантики (на материале русского языка): автореф. дисс. на соискание уч. степени докт. филол. наук: спец. 10.02.01– русский язык/ Н.Н.Семенов. – Белгород: Белгородский государственный национальный исследовательский университет, 2011. – 46 с.
9. Савенкова Л.Б. Мы в зеркале пословиц / Л.Б. Савенкова. – М.: Феникс, 2006. – С.56.
10. Шепитько С.В. Пословицы как объект исследования англоязычной науки/ С. В. Шепитько. – Вісник ХНУ ім. В.Н.Каразіна. – № 1072. – 2013. – С. 99-105.
11. Караджев Б.И. Коммуникативно-прагматический потенциал русских пословиц : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.01– русский язык/ Б.И. Караджев. – М.: МГУ, 2009. – 22 с.
12. Привалова И.В. Языковое сознание: этнокультурная маркированность (теоретико-экспериментальное исследование): автореф. дисс. на соискание уч. степени докт. филол. наук: спец. 10.02.19 – теория языка/ И.В. Привалова. – М. : Институт языкознания РАН, 2006. – 50 с.

Шепитько С. В. Пословичный фонд как объект изучения современных лингвистических парадигм

Аннотация. В статье уточняется объем паремиифонда, проанализированы особенности пословиц как его ядерных единиц, представлен обзор изучения пословиц под углом различных направлений в языкознании. Акцент сделан на прагматических, когнитивных и этнокультурных основаниях исследования объекта.

Ключевые слова: паремия, пословица, когнитивные, коммуникативно-прагматические, этнокультурные характеристики.

Shepitko S. Proverbs as an object of research in modern linguistics

Summary. The content of paremiology is more precisely defined, peculiarities of proverbs as its nucleus are analyzed. The article represents proverbs' research from the point of view of different linguistic trends. Pragmatic, cognitive, ethnic and cultural theories taken as the principal of the research are accented.

Key words: paremia, proverb, cognitive, communicative, pragmatic, ethnic and cultural characteristics